

УКРАЇНОЗНАВЧІ ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Олена ГАЗІЗОВА

orcid.org/0000-0002-5353-5637

кандидат історичних наук, завідувачка відділу освітніх технологій та популяризації українознавства НДІУ

Анотація. Дослідження зорієнтоване на визначення національних пріоритетів ціннісно-го наповнення сучасних освітніх практик в умовах гуманітарних викликів та загроз. Одним із головних завдань освітньої політики має стати формування в учнів та молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності.

За концептуальну основу до такого підходу варто взяти українознавство як систему наукового знання про Україну, українців, українськість, що розглядаються через практичний досвід культуротворення і спільнотного єднання. У сучасній системі освіти українознавство постає як інтегрований самостійний освітній предмет, що теоретично інтерпретує ідею українськості в різних галузях наукових знань й у різних навчальних дисциплінах – історії, літературі, етнопсихології, мові, географії тощо, та освітній напрям, який покликаний відповідати на сьогоденні гуманітарні та соціокультурні виклики, помножуючи науковий арсенал україноцентричних знань.

Актуалізується увага на сучасних методологічних підходах до викладання курсу «Українознавство» в закладах освіти України та за кордоном, а також залучення молоді до науково-пошукових українознавчих досліджень як важливого чинника реалізації компетентнісного підходу в умовах реалізації концепції Нової української школи.

Врахування національних ціннісно-смыслових домінант у розробці законодавчих документів в освітньому середовищі спрямоване на формування патріотизму та утвердження загальнолюдських культурних цінностей українського народу, в основу яких покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства.

Формування національно-культурних ідентитетів підростаючого покоління потребує міждисциплінарного українознавчого підходу, в умовах якого громадянство особи має неодмінно співдіяти з її культуротворчими засадами. Відтак у державі така особа представлятиметься не лише як громадянин, а й культуротворець. Тоді виникатиме усвідомлення держави як злагодженої дієвої системи врівноважувань творчих та суспільних (громадянських) взаємин.

Ключові слова: українознавство; ідентичність; духовні цінності; національні ідентитети; українство; культуротворення; соціокультурні трансформації; освіта.

FORMATION OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY IN STUDENTS AND YOUTH: UKRAINIAN STUDIES PRIORITIES

Olena HAZIZOVA

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department of Educational Technologies and Popularization of Ukrainian Studies, RIUS

Annotation. *The research is focused on determining national priorities of axiological contents of modern educational practices in terms of humanitarian challenges and threats. One of the main tasks of the educational policy must consist in the formation of national state and social values for students and youth as an ideological basis of Ukrainian identity.*

Ukrainian studies must be taken as conceptual foundations for such an approach, as a system of scientific knowledge about Ukraine, Ukrainians, Ukrainian culture and mentality, which are considered through the practical experience of cultural creation and community. In the modern system of education, Ukrainian studies appear as an integrated independent educational subject that theoretically interprets the idea of Ukrainian culture and mentality in various fields of scholarly knowledge and various disciplines: history, literature, ethnopsychology, language, geography, etc., and as an educational direction, aimed to meet modern humanitarian and sociocultural challenges, multiplying the scholarly arsenal of Ukrainian-centric knowledge.

The article draws attention to modern methodological approaches towards teaching the course in Ukrainian Studies at educational institutions of Ukraine and abroad, as well as involving young people in the Ukrainian studies research as an important factor in applying the competency approach in terms of implementing the concept of the New Ukrainian School.

Consideration of national axiological and semantic dominants in the development of legislative documents for the educational environment is aimed at forming patriotism and establishing universal cultural values of the Ukrainian people, based on the idea of strengthening Ukrainian statehood as a consolidating factor in the society.

Thus, the formation of national and cultural identities of the younger generation requires an interdisciplinary Ukrainian studies approach, in which a person's citizenship must necessarily cooperate with its culture-forming principles. Therefore, such a person will be represented in the state not only as a citizen but also as a cultural creator. Thus, the state will be considered as a coordinated and effective system of balancing creative and social (civil) relations.

Key words: *Ukrainian studies; identity; spiritual values; national identities; Ukrainian culture and mentality; cultural creation; socio- and cultural transformations; education.*

Збройна агресія РФ у 2014 р., внаслідок якої було анексовано АР Крим та окуповано окремі райони Донецької та Луганської областей, загрози національній безпеці в гуманітарній сфері України викликають потребу зміцнення національного підходу до формування ціннісно-сміслових ідентитетів українського суспільства, відновлення історичної пам'яті, загальнонаціонального історичного наративу.

Збереження єдності спільноти в її регіональному різноманітті та діаспорному представленні залежить від формування української ідентичності, яка розкривається через практики освіти, історичні студії, виявляється у її носіїв

через культурно-сміслові репрезентації, базові національні цінності.

Виходячи з цього, формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді є нагальною потребою і держави, якій необхідно, щоб усі діти стали національно свідомими громадянами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі; і особистості, яка своєю активною любов'ю до Батьківщини прагне досягти взаємної любові від неї з метою створення умов для вільного саморозвитку і збереження індивідуальності; і суспільства, яке зацікавлене в тому, щоб саморозвиток особистості, становлення її патріотичної самосвідомості здійснювалися на моральній основі [17, с. 5].

Поняття «національно-культурна ідентичність» є складною категорією, що опирається на історичну правду, історичну пам'ять, національні ідеали, національну гідність, національну самосвідомість, національні цінності та патріотизм. Проблему формування у дітей підліткового віку національно-культурної ідентичності в умовах сучасних викликів досліджують І. Бех, К. Журба, О. Докукіна, С. Федоренко, І. Шкільна та інші.

Зазначена проблема ґрунтовно досліджена відомим психологом І. Бехом і висвітлена у статті «Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості» [2]. Вчений вважає, що для підлітків пріоритетним є самовизначення, де національно-культурна ідентичність опирається на «коріння» родини, країни, народу та зв'язок з історичним минулим, знанням міфів, легенд, святинь, використанням української мови, поваги до українських символів [17, с. 10].

Національно-культурну ідентичність М. Козловець у своїй праці «Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації» розглядає через належність особи до «народу», який визнає за «націю». При цьому виокремлює аспекти: людські переконання (сприйняття членами нації один одного як співвітчизників); спільне історичне минуле, сучасне й уявлення про спільне майбутнє; спільні дії, постійне проживання в одній країні та спільний національний характер [7, с. 57–68].

Таким чином, формування національно-культурної ідентичності ґрунтується на національному світогляді, національній культурі, мові, національній ідеї [3, с. 28].

Для забезпечення сталого розвитку держави одним із головних завдань

освітньої політики має стати формування в учнів та молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності. Ціннісний потенціал освіти відображено в нових законодавчих документах. Зокрема, пріоритети виховного процесу в освітньому просторі України визначено у Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019, в основу якої покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання [15].

У новому Законі України від 16 січня 2020 р. № 463-IX «Про повну загальну середню освіту» звертається увага, що виховний процес є невід'ємною складовою освітнього процесу в закладах освіти і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина [6].

У Концепції державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. (розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 988-р) визначено головну мету Нової української школи – виховання інноватора та громадянина, здатного на основі самостійного аналізу найрізноманітнішої інформації ухвалювати відповідальні рішення, дотримуючись прав людини та захищаючи

інтереси особистості, громади, суспільства й держави [13].

У сучасній системі освіти українознавство постає як інтегрований самостійний освітній предмет, що теоретично інтерпретує ідею українськості в різних галузях наукових знань й у різних навчальних дисциплінах – історії, літературі, етнопсихології, мові, географії тощо, та освітній напрям, який покликаний відповідати на сьогоденні гуманітарні та соціокультурні виклики, помножуючи науковий арсенал україноцентричних знань.

Українознавство в науковому дискурсі виступає як система наукового знання про Україну, українців, українськість, що розглядаються через практичний досвід культуротворення і спільнотного єднання [18, с. 21]. Завданням українознавства є не тільки відродження пам'яті історії, а й створення на ґрунті уроків минулого передумов для осмислення проблем сучасності та визначення перспектив і шляхів досягнення мети у майбутньому [10, с. 20].

Філософсько-методологічним засадам українознавства присвячені праці П. Кононенка, Т. Кононенка, Л. Токаря, Я. Калакури, А. Ціпка, П. Гай-Нижника, С. Наливайка, О. Хоменка, С. Бойко та інших, методичні аспекти українознавства як навчальної дисципліни розглядаються в працях А. Богуш, Л. Касян, Т. Усатенко, Л. Мартинець та інших.

Завданням реформованої системи освіти є формування особистості, яка здатна навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі тощо.

При цьому комплекс знань про Україну, українців, українську культуру

і мистецтво, природу і здоров'язбережувальні практики, особливості комунікування подається через такі напрямні: україноцентризм, людиноцентризм, державоцентризм. Міжпредметні зв'язки розкриваються через такі змістові лінії: родинна педагогіка, культурна самосвідомість, громадянська відповідальність, життєві цінності, моральні та поведінкові етичні ознаки.

За визначенням А. Ціпка, інтенції українознавчого курсу мають спрямовуватися на закріплення та посилення в слухачеві акційної частки його культуротворчого потенціалу. Громадянство особи має неодмінно співдіяти з її культуротворчими засадами. Відтак у державі така особа представлятиметься не лише як громадянин, а й культуротворець. Тоді виникатиме усвідомлення держави як злагодженої дієвої системи врівноважувальних творчих та суспільних (громадянських) взаємин, що походять з ядра-осердя спільноти як постійно чинного середовища, з якого з'являються імпульси до практичних – творчих – виявів діяльності особи [18, с. 27].

Таким чином, виходячи із ключових положень Нової української школи та сутнісного наповнення українознавчого дискурсу, ми можемо визначити такі основні завдання українознавства як окремої дисципліни та загального освітнього напрямку:

- через плекання національної ідентичності формувати в молодого покоління відчуття причетності до України та українського світу;
- осмислення українського простору в його соборницькій єдності та регіонально-етнографічному розмаїтті;
- формування в учнів наукової картини про український світ, українську

людину, українську спільноту, українське культуротворення й державотворення, українську екосистему, екологічну грамотність, природу сучасних соціальних, економічних і політичних реалій в Україні тощо;

– формування в учнів вміння самостійно здобувати нові знання про український світ, досліджувати основні етногенетичні, культуротворчі, націєтворчі, державотворчі процеси, що пов'язані із самоствердженням і розвитком української нації та Української держави;

– окреслення історико-політичних та культурно-світоглядних аспектів української діаспори як репрезентанта Української держави у світі.

Науково-дослідний інститут українознавства з часу свого заснування і до сьогодні розробив чимало програм з українознавства, які впроваджувалися в освітній простір не лише України, а й за кордоном:

– навчально-виховні програми з українознавства та Концепція національно-державної системи освіти, ухвалені вченою радою Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України від 18.09.2001 р.;

– навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти «Українознавство» [16];

– Кононенко П. П., Присяжна Т. М. Українознавство: програма для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів [9];

– Кононенко П. П., Касян Л. Г., Семенюченко О. В. Українознавство: програма для 5–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, рекомендована МОН України (лист № 14.1/12-Г-1058 від 03.07.2014) [8];

– навчальна програма «Я і Україна» з курсу українознавства для суботніх та

недільних шкіл українського зарубіжжя (Котусенко О. Ю., Михайловська Н. А., Ціпка А. В., Бойко Т. І., Газізова О. О., Краснодемська І. Й., Хоменко О. А., Бойко С. М.), рекомендована МОН України (лист № 1/11–2082 від 28.02.2019) [11];

– навчальна програма для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти «Українознавство» (автори-укладачі А. Ціпка, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова), рекомендована Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 10.08.2020 р. № 1/11-5310) [19].

Колегами з інших установ розроблені програми:

– навчальна програма курсу за вибором «Українознавство» для учнів 9 класу (Головай І. А.) [5];

– навчальна програма з українознавства «Земля, де живем, Україною зовем» для 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів Донецького регіону (смт Велика Новосілка) (Авілова О. В., Дерев'янченко Н. М., Кузьменко Р. П.) [1];

– Я люблю Україну: програма курсу українознавства за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів (1–4 класи) (Чабайовська М. І., Омельченко Н. М., Кальчук М. І.) [20].

Внесення оновленого курсу за вибором «Українознавство» до структури та змісту освіти України обумовлено тим, що українознавство відповідає вимогам реформування змісту національної освіти. Якщо стратегічним завданням останнього є орієнтація на інтегративні курси, пошук нових підходів до виховання принципів, рис громадянина-гуманіста, до структурних знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу, то українознавство і є цілісною інтегративною системою принципів та знань, що формуються на стику гуманітарних і

природничих наукових знань, філософських пошуків та досвіду повсякденності, прогнозу й планування майбутнього, образно-символічної системи, етики, естетики та культури народу.

Важливою для НДІУ була розробка оновлених концепційних методологічних підходів до викладання українознавства. З цією метою у 2018 р. було проведено ряд методологічних семінарів, в яких активну участь взяли А. Ціпко, С. Наливайко, В. Дехтяр.

Компетентнісний потенціал предмета сприяє збереженню української національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації, утвердженню в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України.

Українознавчі знання в курсі за вибором «Українознавство» систематизовано і розподілено з врахуванням вікових особливостей учнів та навчального матеріалу з різних предметів (українська мова та література, історія України, географія, біологія, музичне мистецтво тощо), з яким учні знайомляться під час вивчення освітніх програм.

Загальна кількість годин на рік становить орієнтовно 35 год. (із розрахунку 1 год. на тиждень). У кожному класі передбачено: 1) вступний урок (на початку навчального року); 2) 4 години для проведення проектної діяльності (4 год. на рік), які передбачають узагальнення і перевірку знань; 3 години для опрацювання краєзнавчого матеріалу «Мій рідний край»; 3) підсумкові уроки (2 год. на рік), які можуть відбуватися у формі проведення тестових завдань; 4) резервні години (2 год. на рік), які вчитель може використати на свій розсуд (для

експедиційного українознавства, проведення польових робіт, інтегрованих чи бінарних уроків з яскравим висвітленням міжпредметних зв'язків та залученням учителів з інших навчальних дисциплін, для проведення зустрічей, позакласних виховних заходів, інтерактивних занять тощо).

Враховуючи, що в закладах освіти курс за вибором «Українознавство» найчастіше вивчається не наскрізно з 5 по 11 клас, а лише в окремих класах, авторським колективом було прийнято рішення про структурування курсу в кожному класі як окремого цілісного напрямку.

Пропонована навчальна програма курсу за вибором «Українознавство» структурована за такими напрямками:

5 клас – «Я і Україна»;

6 клас – «Український світ»;

7 клас – «Українське культуротворення»;

8 клас – «Українська спільнота»;

9 клас – «Українське державотворення»;

10 клас – «Українство в світі»;

11 клас – «Українське суспільство та держава: розмаїття виявів та взаємодії» [19].

Всі теми уроків адаптовані до світосприйняття учнів, вони вчать любити і берегти національні цінності, виховують учнів на народній мудрості, родинних пріоритетах, відкривають значення ролі українців як нації у світовому геополітичному просторі.

Визначальний вплив у викладанні курсу «Українознавство» має реалізація основ Концепції Нової української школи, одним із наскрізних завдань якої є розвиток критичного мислення учнів. З цією метою автори навчальної програми пропонують під час викладання

курсу «Українознавство» активно застосовувати різні методи й прийоми критичного мислення учнів, які спрямовані на підвищення ефективності роботи та посилення мотиваційного компонента освітнього процесу. Результатом такого навчання має стати не засвоєння фактів чи чужих думок, а вироблення власних суджень шляхом застосування певних прийомів критичного мислення.

Уроки можуть плануватися як бліц-турніри, уроки-конференції, уроки-диспути, уроки-захисти творчих робіт, на яких передбачається обговорення та розв'язання проблемних ситуацій у групах учнівського колективу. Такі форми роботи сприятимуть розширенню світосприйняття в учнів, допоможуть їм оволодіти навичками пошуково-дослідницької роботи, навчать вільно й аргументовано висловлювати свої думки, переконання.

У викладанні курсу «Українознавство» можливий також варіант проведення інтегрованих уроків, які проводять одночасно двоє чи більше вчителів, що дасть можливість підсилити певні акценти шляхом використання історичних, мистецьких, філософських та інших знань, відкидаючи різні стереотипи діяльності, серед них і педагогічні. Значно підсилить інформативну складову й використання інформаційних технологій.

Можливий варіант реалізації уроків у формі експедиційного українознавства, яке проводиться з елементами безпосереднього знайомства з певними реальними місцями України, архітектурними спорудами, скульптурними композиціями, пізнанням мовних і культурних особливостей у різних регіонах країни.

Апробація цієї програми сьогодні здійснюється на базі Львівської

гуманітарної гімназії з поглибленим вивченням українознавства та англійської мови імені Олени Степанів.

З огляду на численність української діаспори, яка прагне зберегти своє коріння і допомогти Україні у відстоюванні її незалежності, ключовим завданням є підтримка українознавчих шкіл за кордоном. Погоджуємося з думкою Л. Сорочук, що основна увага має бути зосереджена на освіту, організацію навчання українською мовою, забезпечення підручниками й книгами, створення умов для повноцінного й гармонійного навчання й виховання дітей українських родин у зарубіжжі й подальшого навчання у вищих навчальних закладах як у країнах проживання, так і в Україні [14, с. 255].

У 2019 р. авторським колективом НДІУ у співпраці з МОН України була розроблена навчальна програма «Я і Україна» з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя (Котусенко О. Ю., Михайловська Н. А., Ціпка А. В., Бойко Т. І., Газізова О. О., Краснодемська І. Й., Хоменко О. А., Бойко С. М.), розрахована на фахівців українських освітніх закладів за межами України, учителів суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя, а також батьків, які виховують своїх дітей на традиціях української національної культури [11].

Особливості укладання програми:

- універсальність, програма має бути адаптована для українських закладів освіти за кордоном різних типів: для суботніх і недільних шкіл, закордонних шкіл повного дня, в яких вивчається українознавство;

- інтегративний характер, курс українознавство може викладатися окремо

поряд з українською мовою, літературою, історією тощо і як єдиний предмет, який має дати учням базові знання про український світ;

– різнорівневість: учні починають вивчати предмет з різним рівнем базових знань, володіння українською мовою, а також різним віком; врахування конкретних умов інтеграції українського освітнього дискурсу та освітнього простору країн перебування.

Програма з курсу українознавства містить 2 частини, які складаються з 10 модулів:

– 1-ша частина розрахована на початковий рівень УМІ А1-А2 (В1) і вікову аудиторію 6–9 років;

– 2-га частина – рівень володіння В1 – В2 (С1) і вікову аудиторію 10–15 років.

Програму вибудовано на міждисциплінарних зв'язках, що складають систему інформаційного взаємообігу. Серед таких напрямних: наскрізний україноцентризм (україноспрямованість) у процесі здобування знань, український людиноцентризм (українська антропofільність), український державоцентризм (патріотизм).

Проте сьогодні фактично відсутні навчальні підручники та посібники для українознавчих шкіл за кордоном. Це є суттєвою проблемою для вчителів, які вимушені адаптувати малоприсадибні для закордоння підручники для закладів освіти України. Через брак державної підтримки і забезпечення українського освітнього процесу за кордоном учительська спільнота намагається шляхом консолідації зусиль самостійно шукати шляхи виходу з цієї ситуації. Нещодавно українські вчителі в Нідерландах підготували серію українознавчих воркбуків

«Глина» для дітей: «Мені це смакує» (2–4 роки), «Мені це личить» (4–6 років), «Козаки» (5–7 років), «Я творю місто» (7–9 років), «Мандрі творчих українців: Венеція, Париж, Нью-Йорк» (10–13 років) [12].

Одним із чинників, які сприяють залученню учнівської молоді України та зарубіжжя до дослідницької діяльності у сфері українознавчої освіти і науки, глибшому розкриттю їхніх здібностей, формуванню національно свідомої особистості з активною життєвою позицією, стали конкурси з українознавства. За 13 років в освітньому проекті, започаткованому Науково-дослідним інститутом українознавства у 2002 р., було представлено близько п'яти тисяч науково-пошукових учнівських досліджень.

У 2020 р. участь взяли 224 учасники з 22 областей України та з-за кордону. Найбільш представленими на цьогорічному конкурсі були Івано-Франківська (29 учасників, з яких 20 стали призерами), Чернівецька (24/9), Запорізька (21/10), Одеська (18/7), Чернігівська (17/7), Волинська (14/12), Донецька (14/7), Полтавська (14/9) області. На жаль, жодної роботи не було подано з м. Києва, Вінницької та Закарпатської областей.

Тематичний розподіл робіт:

– українська державність: минувши-на і сучасність; боротьба за українську незалежність та соборність у ХХ–ХХІ ст., 27 робіт (12%);

– репрезентації національної пам'яті, 64 (28,57%): події, 3 (1,33%), постаті, 21 (9,38%), місця, 9 (4%), меморіальна героїка, 5 (2,23%);

– українська культура: традиції, 12 (5,36%), інновації та креативні практики, 19 (8,5%); українці в світовій культурі: особистості, 10 (4,5%), церква, 10 (4,5%);

– Україна та світове українство; українська діаспора: соціокультурний вимір, 7 (3%);

– українська мова, 15 (6,7%), література, 38 (17%), освіта, 7 (3%) та наука, 3 (1,3%) як чинники збереження української ідентичності;

– особливості екологічної культури населення України, 4 (1,8%);

– інформаційна безпека в сучасному гуманітарному просторі України, 4 (1,8%).

Загалом необхідно відзначити дуже високий науковий рівень дослідницьких робіт учасників цьогорічного Конкурсу з українознавства, велику кількість оригінальних авторських проєктів, актуальну різнопланову тематику.

Окрему увагу зосередили на собі роботи наших зарубіжних учасників. Дипломами I ступеня нагороджені:

– Вануріна Анастасія (8 клас). Історія та особливості формування української діаспори у Західній Європі, зокрема в Нідерландах. Українська школа «БАРВІНОК», м. Утрехт, Нідерланди (науковий керівник І. Перелі);

– Туман Анастасія (9 клас). Скарбниці придністровської літератури: життєвий і творчий доробок Миколи Федоровича Коритника. Муніципальний освітній заклад «Бендерська гімназія № 3 імені І. П. Котляревського» Придністровського регіону Республіки Молдова (науковий керівник М. Сирбу).

Дипломами II ступеня відзначені:

– Халус Анастасія (8 клас). Українська державність у ХХ–ХХІ ст.: боротьба за українську незалежність та міжнародне визнання. Українська недільна школа «Рідне слово», м. Дюссельдорф, Німеччина (науковий керівник Ю. Дунайчик);

– Чебан Софія, Чагін Данііл (10 клас). Збереження української ідентичності в країнах свого проживання. Рідна школа: від витоків до наших днів. Комунальна державна установа «Комплекс «Дитячий садок-школа-гімназія № 47» м. Нурсултан, Казахстан (науковий керівник Н. Глущенко);

– Тітова Оксана (11 клас). Школа-родина – центр української мови та культури за кордоном. Муніципальний освітній заклад «Бендерська гімназія № 3 імені І. П. Котляревського» Придністровського регіону Республіки Молдова (наукові керівники В. Боднар, О. Туман, Д. Діч).

Конкурс засвідчив, що молодь активна та зацікавлена у власному пошуку правдивості подій минулого, актуалізації соціокультурних та безпекових викликів сучасної України та окреслення перспектив майбутнього.

З метою вивчення, узагальнення та поширення кращого педагогічного досвіду вчителів українознавства та інших вчителів-предметників, а також використання елементів українознавства в різних галузях освіти в Україні та в українських освітніх осередках за кордоном Науково-дослідний інститут українознавства з 15 жовтня 2017 р. по 15 лютого 2018 р. проводив Міжнародний конкурс для вчителів «Українознавчі пріоритети навчально-виховного процесу».

Участь у конкурсі взяли понад 1000 вчителів закладів загальної середньої освіти України, закордонних українських навчальних закладів.

Оцінювання відбувалося згідно з номінаціями:

– авторський навчальний урок з курсу за вибором «Українознавство» для вчителів початкової школи;

– авторський навчальний урок з курсу за вибором «Українознавство» для вчителів базової загальної середньої школи (5–9 класи);

– авторський навчальний урок з курсу за вибором «Українознавство» для вчителів повної загальної середньої освіти (10–11 класи);

– авторський розвивальний навчальний урок з предметів гуманітарного циклу на українознавчій основі;

– авторський розвивальний навчальний урок з предметів природничого циклу на українознавчій основі;

– авторський розвивальний навчальний урок з предметів фізико-математичного циклу на українознавчій основі;

– авторський розвивальний навчальний урок з предметів естетичного циклу на українознавчій основі;

– авторський сценарій українознавчого заходу для учнів навчальних закладів за кордоном.

Найбільш представленими на конкурсі були конспекти уроків з українознавства для різних вікових груп. Конкурс показав, що в сучасній системі освіти серед учительської спільноти важливими є українознавчі освітні практики та пошукова проектна діяльність в галузі українознавства. З метою обміну методичними напрацюваннями з українознавства роботи переможців конкурсу розміщені на сайті НДІУ.

Таким чином, компетентнісний потенціал українознавства як окремої галузі знань, так і напрямного вектора сучасного освітнього дискурсу в рамках реалізації Концепції Нової української школи сприяє формуванню соціально активної молоді з чітко визначеною громадянською позицією, яка здатна інтегрувати різні галузі знань і набувати

нові життєво необхідні компетентності. Викладання освітньої дисципліни «Українознавство» має відбуватися на науковій українознавчій методологічній основі із застосуванням інноваційних освітніх технологій та нових прийомів і методів роботи, які передбачаються у розрізі впровадження Концепції Нової української школи. Важливим чинником реалізації компетентнісного підходу є залучення молоді до науково-пошукових українознавчих досліджень.

З метою формування в учнів цілісної картини світу під час опанування соціального досвіду в межах НУШ з'явився новий інтегрований курс «Я досліджую світ». Він об'єднує три галузі: природничу, громадянську та історичну, соціальну та здоров'язбережувальну. На нашу думку, задля забезпечення компетентнісного підходу в освіті та формування патріотичних якостей підростаючого покоління доцільно було б до інваріантної складової навчального плану ввести курс «Українознавство», що теоретично інтерпретує ідею українськості в різних сферах наукових знань й у різних навчальних дисциплінах – історії, літературі, етнопсихології, мові, географії тощо [29, с. 98]. На жаль, сьогодні «Українознавство» як курс за вибором вивчається лише в окремих закладах освіти і з кожним роком простежується тенденція до зменшення їх кількості.

Нині постає ряд важливих питань щодо викладових українознавчих практик:

– розробка методичного комплексу з курсу «Українознавство» для учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти;

– розробка програмного забезпечення та методичного супроводу для учнів 1–4 класів;

– розробка посібників та підручників для викладання українознавства в суботніх та недільних школах закордонних закладів освіти;

– започаткування онлайн-лекторіїв та дистанційних курсів з українознавства;

– наповнення українознавчого освітнього ресурсу;

– проведення щорічних конкурсів з українознавства для вчителів та студентської молоді;

– проведення круглих столів та виїзних семінарів з українознавчої проблематики тощо.

Таким чином, формування здорового громадянського суспільства потребує міждисциплінарного українознавчого підходу, вироблення соціальних компетентностей, пошуку механізмів подолання соціокультурних конфліктів, що є однією з необхідних передумов виховання національно-культурних ідентитетів підростаючого покоління, особливо в умовах сучасних викликів та загроз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авілова О. В., Дерев'янченко Н. М., Кузьменко Р. П. Навчальна програма з українознавства «Земля, де живем, Україною зовем» для 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів Донецького регіону (смт Велика Новосілка). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv> (дата звернення: 15.11.2020).

2. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2013. № 4 (81). С. 42–49.

3. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності в загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа Українських Карпат: наукове фахове видання з педагогічних наук*. Івано-Франківськ, 2017. № 16. С. 24–27.

4. Бойко Т., Газізова О., Чирков О., Бойко С. Відкриття XII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Українознавство*. 2019. № 1. С. 205–215.

5. Головай І. А. Навчальна програма курсу за вибором «Українознавство» для учнів 9 класу. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv> (дата звернення: 15.11.2020).

6. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.11.2020).

7. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

8. Кононенко П. П., Касян Л. Г., Семеновченко О. В. Українознавство: програма для 5–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. 56 с.

9. Кононенко П. П., Присяжна Т. М. Українознавство: програма для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. 48 с.

10. Кононенко П. П. Українознавство: підручник для вищих навчальних закладів. Київ, 2005. 680 с.

11. Котусенко О., Михайловська Н., Ціпка А., Бойко Т., Газізова О., Краснодемська І., Хоменко О., Бойко С. Навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя. *Українознавство*. 2019. № 1 (70). С. 110–133.

12. Лячинська Оксана. Українознавчі воркбуки «Глина»: поміряйте вуса Шевченка та складіть пазл із картини Приймаченко. URL: <https://osvitoria.media/experience/ukrayinoznavchi-vorkbuky-glyna-pomiryajte-vusa-shevchenka-ta-skladit-pازل-iz-kartyny-pryjmachenko/> (дата звернення: 15.11.2020).

13. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про

схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80> (дата звернення: 15.11.2020).

14. Сорочук Л. Етнокультурна традиція українства у контексті світового культурного простору. *Українознавчий альманах*. 2015. Вип. 18. С. 252–256.

15. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n11> (дата звернення: 15.11.2020).

16. Українознавство: навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти. Київ: Міленіум, 2004. 152 с.

17. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів: посібник / І. Д. Бех, О. М. Докукіна, С. Д. Федоренко, І. М. Шкільна, К. О. Журба. Київ, 2019. 114 с.

18. Ціпка А. Українознавчий науковий дискурс: домінанти комунікативних проєкцій. *Українознавство*. 2019. № 2. С. 16–30.

19. Ціпка А., Бойко Т., Газізова О., Бойко С. Програма курсу за вибором «Українознавство» для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України. *Українознавство*. 2020. № 1 (74). С. 98–147.

20. Чабайовська М. І., Омельченко Н. М., Кальчук М. І. Я люблю Україну: програма курсу українознавства за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів (1–4 класи). *Початкова школа*. 2016. № 9. С. 39–48.

REFERENCES

1. AVILOVA, O., DEREVIANCHENKO, N., KUZMENKO, R. *Curriculum in Ukrainian Studies “The Land We Live in Is Called Ukraine” for the 8th–11th Graders of General Secondary Schools in Donetsk Region (Town of Velyka Novosilka)*. [online] Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/>

[zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv](https://mon.gov.ua/ua/osvita/) [Accessed 15 Nov. 2020]. [in Ukr.]

2. BEKH, I. (2013). Identification in the Education and Development of Personality. *Pedahohika i psykholohiia* (Pedagogy and Psychology), (4 (81)), pp. 42–49. [in Ukr.]

3. BEKH, I., ZHURBA, K. (2017). The Concept of Forming Adolescents’ National and Cultural Identity in General Secondary Schools. *Hirska shkola Ukrainykykh Karpat: naukove fak-hove vydannia z pedahohichnykh nauk* (Mountain School of the Ukrainian Carpathians: Professional Academic Pedagogical Journal), (16). Ivano-Frankivsk, pp. 24–27. [in Ukr.]

4. BOIKO, T., HAZIZOVA, O., CHYRKOV, O., BOIKO, S. (2019). Opening of the 12th International Ukrainian Studies Contest for General Secondary and High School Students of the 8th–11th Grades. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1 (70), pp. 205–215. [in Ukr.]

5. HOLOVAI, I. *Curriculum of the Optional Course “Ukrainian Studies” for Students of the 9th Grade*. [online] Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-kursiv-za-viborom-fakultativiv> [Accessed 15 Nov. 2020]. [in Ukr.]

6. *Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education” of 16.01.2020 No. 463-IX*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [Accessed 15 Nov. 2020]. [in Ukr.]

7. KOZLOVETS, M. (2009). *The Phenomenon of National Identity: Challenges of Globalization: A Monograph*. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Press, 558 p.

8. KONONENKO, P., KASIAN, L., SEMENIUCHENKO, O. (2008). *Ukrainian Studies: Curriculum for the 5th–11th Grades of General Secondary Schools*. Kyiv: Ukrainian Information and Press Agency Rada, 56 p.

9. KONONENKO, P., PRYSIAZHNA, T. (2008). *Ukrainian Studies: Curriculum for the 1st–4th Grades of General Secondary Schools*. Kyiv: Ukrainian Information and Press Agency Rada, 48 p.

10. KONONENKO, P. (2005). *Ukrainian Studies: A Textbook for Higher Education Institutions*. Kyiv, 680 p.
11. KOTUSENKO, O., et al. (2019). Ukrainian Studies. Curriculum for Ukrainian Weekend Schools Abroad. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1 (70), pp. 110–133. [in Ukr.]
12. Oksana Liachynska. *Ukrainian Studies “Clay” Workbooks: Measure Shevchenko’s Moustache and Make a Puzzle from Prymachenko’s Paintings*. [online] Available at: <https://osvitoria.media/experience/ukrainoznavchi-vorkbuky-glyna-pomiryajte-vusa-shevchenka-ta-skladit-pazl-iz-kartyny-prymachenko/> [Accessed 15 Nov. 2020]. [in Ukr.]
13. *Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of December 14, 2016 No. 988-r “On Approval of the ‘New Ukrainian School’ Concept of Implementation of State Policy in the Field of Reforming General Secondary Education for the Time Period till 2029”*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80> [Accessed 15 Nov. 2020]. [in Ukr.]
14. SOROCHUK, L. (2015). Ethnocultural Tradition of Ukrainians in the Context of the Global Cultural Space. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 18, pp. 252–256. [in Ukr.]
15. *Strategy of National-Patriotic Education, Approved by the Decree of the President of Ukraine as of May 18, 2019 No. 286/2019*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n11> [Accessed 15 Nov. 2020]. [in Ukr.]
16. *Ukrainian Studies: Curriculum of a Normative Discipline for Higher Education Institutions*. (2004). Kyiv: Milenium, 152 p. [in Ukr.]
17. BEKH, I., et al. (2019). *Formation of National-Cultural Identity in the Context of Modern Multicultural Influences in Primary School Students: A Manual*. Kyiv, 114 p. [in Ukr.]
18. TSIPKO, A. (2019). Ukrainian Scientific Discourse: Dominants of Communicative Projections. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 2 (71), pp. 16–30. [in Ukr.]
19. TSIPKO, A., BOIKO, T., HAZISOVA, O., BOIKO, S. (2020). “Ukrainian Studies” Optional Curriculum for the 5th–11th Grades of Ukrainian General Secondary Educational Institutions. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1 (74), pp. 98–147. [in Ukr.]
20. CHABAIOVSKA, M., OMELCHENKO, N., KALCHUK, M. (2016). I Love Ukraine: The Program of the Optional Course in Ukrainian Studies for General Secondary Schools (Grades 1-4). *Pochatkova shkola* (Elementary School), (9), pp. 39–48. [in Ukr.]